

Ο ΟΒΙΔΙΑΝΟΣ ΗΡΑΚΛΗΣ ΩΣ *NOVUS SERPENS* (MET. 9.266-70)¹

Μπελιώτη Σοφία

Η μορφή του Ηρακλή κατέχει δεσπόζουσα θέση τόσο στην ελληνική όσο και στη λατινική λογοτεχνική παράδοση.² Εξετάζοντας τα κείμενα, στα οποία απαντά η μορφή του Ηρακλή, παρατηρείται ότι ο τρόπος παρουσίασης του συγκεκριμένου ήρωα χαρακτηρίζεται από εξαιρετική ποικιλία και διακυμάνσεις, καθώς εμφανίζεται τόσο ως μια εξιδανικευμένη επική και ηρωική μορφή όσο και ως ένας χαρακτήρας με πολλά κωμικά και παρωδιακά στοιχεία.³ Για τον λόγο αυτόν τόσο η μορφή του Ηρακλή όσο και η μυθολογική παράδοση που συνδέεται με αυτόν θα πρέπει να προσεγγίζεται από διάφορες οπτικές γωνίες. Η διαφορετικότητα της σκιαγράφησης του σχετίζεται αφενός με την εποχή, την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, τις θρησκευτικές αντιλήψεις και τις λογοτεχνικές τάσεις και αφετέρου με την προσωπική επιλογή, την στοχοθεσία και τις επιδράσεις του εκάστοτε ποιητή.

Όσον αφορά στην ελληνική λογοτεχνική παράδοση, ο Ηρακλής μπορεί πράγματι να χαρακτηριστεί ως ένας εθνικός, πανελλήνιος ήρωας, καθώς στο πρόσωπό του συγκεντρώνει πληθώρα ελληνικών στοιχείων, ενσαρκώνοντας ιδανικά και αξίες του ελληνικού πολιτισμού.⁴ Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι περιπέτειές του αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για πληθώρα Ελλήνων ποιητών στο βάθος των αιώνων.⁵ Αφενός η μεγάλη διάδοση –στην ελληνική λογοτεχνική παράδοση– του

¹Anderson, W.S. (1972), *Ovidi Nasonis. Metamorphoseon Libri XV*. Stuttgart (στη σειρά της Teubner).

² Ο μύθος και οι περιπέτειες του Ηρακλή εμφανίζονται από τον Όμηρο (E 638-42, Θ 362-9, λ 601-25 κ.α.) και τον Ξενοφώντα (*Απομν.* 2.1-21-9) ως τον Σοφοκλή (*Τραχίνια*), τον Ευριπίδη (*Ηρακλήης*), το Βιργίλιο (*Aen.* 8.126-553), τον Προπέρτιο (4.9) και τον Οβίδιο (*Met.* 9.1-272, 12.536-76, *Fasti* 2.303-4), τον Σενέκα (*Ηρακλήης Οίταιος, Αποκολοκύνθωσις*), τον Λουκρήτιο (*DRN* 5.22-54) και τον Λουκανό (4.593-660). Τα προαναφερθέντα έργα αναφέρονται ενδεικτικά, καθώς η μορφή του Ηρακλή απαντά και σε πληθώρα άλλων.

³ Η ποικιλία προσέγγισης της προσωπικότητας του Ηρακλή, τόσο στην ελληνική όσο και στην λατινική λογοτεχνική παράδοση, αποτελεί ένα σημαντικό διαφοροποιητικό στοιχείο σε σχέση με τους λοιπούς μυθολογικούς ήρωες, το οποίο αναδεικνύει ακόμη περισσότερο την σημασία του.

⁴ Galinsky (1972) 113. Πέρα από το ηρωικό προφίλ του, ο Ηρακλής απαντά σε μια ιστορία διδακτικού χαρακτήρα, στην οποία καλείται σε ένα σταυροδρόμι να επιλέξει –δηλώνοντας με τον τρόπο αυτόν το ήθος του– μεταξύ της αρετής και της κακίας. Βλ. Stafford (2005) 71-96.

⁵ Ο Ηρακλής στην ελληνική λογοτεχνική παράδοση δεν αποτελεί αντικείμενο μελέτης του παρόντος άρθρου και για τον λόγο αυτόν δεν γίνονται λεπτομερείς αναφορές στο συγκεκριμένο θέμα. Μια περιληπτική αναφορά γίνεται παραπάνω (Βλ. σημ. 2).

μύθου και των ιστοριών που σχετίζονται με τον Ηρακλή και αφετέρου η ταύτισή του με τον ελληνικό πολιτισμό είναι μια πιθανή αιτία που ώθησε τον Βιργίλιο να προσπαθήσει να παραλληλίσει, στην *Αινειάδα* του, τον Αινεία με τον Ηρακλή. Στόχος του είναι να πλάσει έναν δεύτερο Ηρακλή, ο οποίος είναι ισάξιος του πρώτου –τόσο πνευματικά όσο και σωματικά– και αποτελεί το αντίστοιχο ανδρικό και ηρωικό πρότυπο σε Ρώμη και Ιταλία.⁶ Ο Ηρακλής, εξάλλου, ήταν μια μορφή που όχι απλώς είχε περάσει στην ρωμαϊκή μυθολογία, αλλά αποτελούσε σημαντικό κομμάτι της ρωμαϊκής θρησκείας, παρόλο που το τελετουργικό της λατρείας του στην *Ara Maxima* ήταν αναμφίβολα ελληνικό.⁷ Σε αντίθεση με αρκετές απρόσωπες ρωμαϊκές θεότητες, η λατρεία του Ηρακλή, η οποία τοποθετείται μεταξύ 6^{ου} αι. π.Χ. και των πρώτων αυτοκρατορικών χρόνων, διατηρεί τον ιδιωτικό και ξεχωριστό της χαρακτήρα και για τον λόγο αυτόν είναι αρκετά δημοφιλής και διαδεδομένη μεταξύ των Ρωμαίων.⁸ Σε ορισμένες, μάλιστα, ορεινές περιοχές της κεντρικής Ιταλίας μαρτυρούνται θυσίες προς τον Ηρακλή ήδη από τον 5^ο αι. π.Χ.. Με την μορφή του Ηρακλή ήταν ιδιαίτερα συνδεδεμένες δύο περιοχές της Ιταλίας, η Καμπανία και ο κόλπος της Νεαπόλεως.⁹ Σημαντική απόδειξη για την μεγάλη διάδοση της λατρείας του Ηρακλή αποτελούν τόσο τα αγάλματα που αναπαριστούν τον εν λόγω ήρωα, όσο και η εικονογραφική παράδοση της παρουσίας της μορφής του Ηρακλή, ιδιαίτερα στον Ετρουσκικό κόσμο από το δεύτερο μισό του 6^{ου} αι. π.Χ. και έπειτα.¹⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αναπαράσταση μύθων του Ηρακλή σε γλυπτά terracotta κατά μήκος της στέγης ενός ναού στη Ρώμη, του ιερού στο Portonaccio, όπου εμφανίζεται μαζί με τον Ερμή και άλλες δύο θεϊκές φιγούρες, πιθανόν τον Απόλλωνα και τη Λητώ.¹¹

Η θεϊκή υπόσταση του Ηρακλή στη συνείδηση και τη σκέψη των Ρωμαίων ήταν αυτή που επηρέασε σε σημαντικό βαθμό τους Λατίνους ποιητές στη σκιαγράφηση της προσωπικότητάς του και διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο για την διαφοροποίηση μεταξύ ελληνικής και λατινικής λογοτεχνικής παράδοσης. Τόσο

---

⁶ Ο παραλληλισμός του επεισοδίου Ηρακλή-Κάκου με την πάλη Αινεία-Τύρνου όσο και το επίθετο *ingens* (*Aen.* 8.367) ενισχύουν την παραπάνω άποψη. Βλ. Galinsky (1972) 113.

⁷ Η λατρεία του Ηρακλή ήταν αρκετά διαδεδομένη στην Σικελία και την Κάτω Ιταλία τόσο μεταξύ Ελλήνων και Όσκων όσο και μεταξύ Λατίνων. Βλ. Latte (1960) 214.

⁸ Latte (1960) 217.

⁹ Bispham & Smith (2000) 111-2.

¹⁰ Guy (2005) 131-139.

¹¹ Bispham & Smith (2000) 47.

μεγάλη είναι η σημασία του Ηρακλή στην ρωμαϊκή θρησκεία, που ακόμη και ο Βιργίλιος, στην *Αινειάδα* του, παρουσιάζει τον Αινεία να θυσιάζει σε αυτόν (8.541-4). Ο Ηρακλής δεν είναι πλέον μονάχα μια μυθολογική/λογοτεχνική φιγούρα, αλλά φέρει στοιχεία, τα οποία καθρεφτίζουν ως ένα βαθμό αφενός τις θρησκευτικές πεποιθήσεις της εποχής και αφετέρου τις απόψεις *περι θεῶν* του εκάστοτε ποιητή. Πέρα από τη σωματική του δύναμη, διακρίνεται από πνευματικές, νοητικές και ρητορικές ικανότητες, που τον κάνουν να διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από τον Ηρακλή, όπως τον γνωρίσαμε μέσα από τα έργα των Ελλήνων ποιητών και τις μυθολογικές αφηγήσεις.¹² Χαρακτηριστική απόδειξη για την πολυδιάστατη πλέον παρουσίαση της προσωπικότητας του Ηρακλή αποτελεί ένα άγαλμα που απεικονίζει τον ήρωα να παίζει λύρα ως Ηρακλής Μουσαγέτης. Με τον τρόπο αυτόν από την μία πλευρά συμβολίζεται η πνευματική υπόσταση του ήρωα και η σχέση του με την μουσική, την τέχνη, το θεό Απόλλωνα και τις Μούσες, ενώ από την άλλη πλευρά δηλώνεται η μεγάλη σωματική του δύναμη, καθώς στην Ρώμη η σωματική δύναμη απεικονιζόταν στην τέχνη με την μορφή ενός φτωχού μουσικού.¹³ Επιπλέον, ο Ηρακλής έχει γίνει – είναι εμφανές τόσο στην ποίηση του Προπέρτιου όσο και στην ποίηση του Βιργιλίου– αυγούστειο σύμβολο, χωρίς αυτό να σημαίνει απαραίτητα ότι ο Αύγουστος ήταν περισσότερο φιλικά διακείμενος προς αυτόν. Εξάλλου, η λατρεία της συγκεκριμένης θεότητας δεν απαιτούσε προσπάθεια αναβίωσης –σε αντίθεση με την πλειοψηφία των ρωμαϊκών θεοτήτων– καθώς δεν εμφάνιζε στοιχεία παρακμής.¹⁴

Μεταξύ των Λατίνων ποιητών, οι οποίοι ασχολήθηκαν με τον μύθο και τις περιπέτειες του Ηρακλή, συγκαταλέγεται και ο Οβίδιος, ο οποίος αναφέρεται στον εν

---

¹² Σε αντίθεση με την παραπάνω παρατήρηση έρχεται –φαινομενικά– ο Οβίδιος, ο οποίος τοποθετεί τον Ηρακλή –πριν από τη μάχη του με τον Αχελώο– να αναφέρει ο ίδιος για τον εαυτό του ότι δεν διακρίνεται από ιδιαίτερη ρητορική δεινότητα και το δυνατό του σημείο είναι η φυσική του δύναμη (*Met.* 9.29-30: *verbaque tot reddit: 'melior mihi dextra lingua! | dummodo pugnando superem, tu vince loquendo'*). Φυσικά κατά την διάρκεια του επεισοδίου διαπιστώνεται ότι η παραπάνω δήλωση του Ηρακλή δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, καθώς ο ήρωας βγάζει έναν μακρύ λόγο (*Met.* 9.176-204) αναφερόμενος σε κάποιους από τους λιγότερο γνωστούς άθλους του, σε αντίθεση με τον Σοφοκλή που στην τραγωδία του *Τραχίνιαι* επιλέγει να περιοριστεί στους πιο σημαντικούς. Πρόκειται για μία σκόπιμη επιλογή του Οβιδίου, καθώς προσπαθεί να παρουσιάσει το επεισόδιο του Ηρακλή με ειρωνεία και ελαφρότητα έχοντας ως απώτερο στόχο του να αποδείξει ότι μπορεί να αξιοποιήσει και να παρουσιάσει έναν μύθο με τρόπο διαφορετικό από τον Βιργίλιο και να καταφέρει να επιβιώσει στα βάθη των αιώνων. Επίσης, ο Οβίδιος –παρά τις θρησκευτικές αντιλήψεις της εποχής– χειρίζεται τους παραδοσιακούς θεούς περισσότερο ως μυθολογικές φιγούρες, καθώς βασικό θέμα και στόχος των *Μεταμορφώσεων* του είναι ο εκρωμαϊσμός των ελληνικών μύθων. Βλ. Galinsky (1972) 116.

¹³ Hardie (2007) 562.

¹⁴ Galinsky (1972) 94.

λόγω ήρωα τόσο στις *Μεταμορφώσεις* του (9.1-272, 12.534-76, 15.1-59) και την 9^η επιστολή των *Ηρωίδων*¹⁵ –ως αποδέκτης της επιστολής– όσο και στο έργο του *Fasti* (2.303 κ.ε.).¹⁶

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος παρουσίασης του Ηρακλή στην 9^η επιστολή των οβιδιανών *Ηρωίδων*, όπου εμφανίζεται ως ελεγειακός εραστής,¹⁷ ο οποίος έχει χάσει οποιαδήποτε σύνδεση του με τον πόλεμο. Η Δηιάνειρα, μάλιστα, ζητά απ' αυτόν να επιστρέψει στο πεδίο της μάχης με στόχο να παραμείνει πιστός σύζυγος (9.11-2: *Plus tibi quam Iuno, nocuit Venus: illa premdo | sustulit, haec humili sub pede colla tenet*),¹⁸ καθώς στο συγκεκριμένο έργο περιγράφεται η απόλυτη μεταστροφή του από έναν ανδρείο ήρωα (*vir*) σε έναν αδύναμο και ανόητο χαρακτήρα (*puer*) που υποκύπτει στην ερωτική επιθυμία μίας γυναίκας.¹⁹ Ο Ηρακλής δεν έχει πλέον την αίγλη του παρελθόντος, καθώς παρουσιάζεται κατά τρόπο ειρωνικό και υπαινικτικό –με τη χρήση του γνωστού μοτίβου *victor victus*²⁰– ως θύμα του έρωτα, γεγονός που θα αποβεί μοιραίο για την ίδια του την ζωή, καθώς ο

---

¹⁵ Στην επιστολή αυτή ο Ηρακλής σκιαγραφείται ως ένας ελεγειακός ήρωας και όχι ως πολεμιστής και προστάτης του ανθρώπινου είδους. Συνεπώς, δεν διαθέτει υπερφυσικές δυνάμεις, αλλά αντιθέτως παρουσιάζεται ως θύμα του ερωτικού πόθου της συζύγου του, η οποία παρόλο που πληροφορείται ότι ο χιτώνας που έδωσε στον Ηρακλή είναι δηλητηριασμένος δεν προσπαθεί να αλλάξει με κάποιον τρόπο τη ροή που έχουν πάρει τα πράγματα. Βλ. Fulkerson (2005) 116. Χάνοντας, μάλιστα, τόσο τον έλεγχο συγγραφής της επιστολής της όσο και ολόκληρης της ιστορίας, αναφέρει ακόμη και αυτούσιους στίχους μαγικών τελετουργικών. Βλ. Bolton (1997) 434.

¹⁶ Στο έργο του *Fasti* ο Οβίδιος αναφέρεται στην ιστορία του Ηρακλή και της Ομφάλης, της οποίας βασικό χαρακτηριστικό είναι ο ρομαντικός συναισθηματισμός. Στο συγκεκριμένο έργο, μάλιστα, καταφέρνει όχι απλώς να δώσει έμφαση στην έννοια του *servitium amoris*, αλλά να του δώσει μια υπαινικτική ειρωνική χροιά. Βλ. Galinsky (1972) 114-15.

¹⁷ Fulkerson (2005) 117. Η Δηιάνειρα, μάλιστα, εκφράζει, ήδη στους πρώτους στίχους της επιστολής της, την δυσαρέσκειά της για την στάση του Ηρακλή και τους λόγους του παράπονου της (9. 1-2: *Gratulor Oechaliam titulis accedere nostris; | victorem victae succubuisse queror*), γεγονός που δίνει μεγαλύτερο ψυχολογικό βάθος τόσο στην μορφή του Ηρακλή όσο και στην φιγούρα της Δηιάνειρας, καθώς ο Οβίδιος τους δίνει χαρακτηριστικά πιο κοντά στα ανθρώπινα δεδομένα. Βλ. Kipfel (1969) 68.

¹⁸ Η Δηιάνειρα ξεκινά να γράφει την επιστολή της προς τον Ηρακλή, αφού έχει ανακαλύψει ότι μία από τις δούλες που έφερε μαζί του από την Οίχαλία, έχει ερωτική σχέση με τον σύζυγό της. Βλ. Fulkerson (2005) 108.

¹⁹ Η Δηιάνειρα βασίζει την άποψή της αυτή στις ενέργειες του ίδιου του Ηρακλή (9.24-25: *coepisti melius quam desinis; ultima primis | cedunt; dissimiles hic vir et ille puer*). Χαρακτηριστική είναι η σκηνή του Ηρακλή με γυναικεία ενδυμασία (9.47-82), όπως αυτή περιγράφεται από τη Δηιάνειρα, με στόχο να δηλώσει με τρόπο παραστατικό, ειρωνικό και υπαινικτικό αφενός την μεγάλη μεταστροφή του ήρωα και αφετέρου την μεγάλη αντίθεση μεταξύ παρόντος και παρελθόντος. Η συγκεκριμένη, μάλιστα, αντίθεση εντοπίζεται και στην συνέχεια κατά την αναφορά των άθλων του Ηρακλή (9.83-00), καθώς με αυτόν τον τρόπο η Δηιάνειρα προσπαθεί να υπενθυμίσει στον σύζυγό της το ένοχο παρελθόν του. Βλ. Bolton (1997) 429.

²⁰ Casali (1995) 505.

συγκεκριμένος ήρωας θα καταστραφεί και θα οδηγηθεί στον θάνατο από μία γυναίκα, την Δηιάνειρα.²¹

Σε αντίθεση με τις *Ηρωίδες*, στις *Μεταμορφώσεις* του ο Οβίδιος προσπαθεί να συνδυάσει τη θέση του Ηρακλή στη ρωμαϊκή θρησκεία με την ελληνική λογοτεχνική και μυθολογική παράδοση σχετικά με αυτόν. Γι' αυτόν τον λόγο ο Λατίνος ποιητής, παρόλο που επιλέγει μια καθαρά επική ηρωική μορφή, δεν της προσδίδει τον ηρωισμό που τη χαρακτηρίζει τόσο στην ομηρική (η 223, φ 11-41) όσο και στην βιργιλιανή ποίηση (*Aen.* 8). Καθοριστικής σημασίας για τον τρόπο περιγραφής του στις οβιδιανές *Μεταμορφώσεις* θεωρείται η σύνδεση του Αυγούστου με τον Ηρακλή, καθώς η προβολή αυγούστειων θεμάτων αποτελεί σημαντική οπτική του συγκεκριμένου έργου.²² Η σύνδεση του Αυγούστου με την μορφή του Ηρακλή στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στο μοτίβο της αποθέωσης, το οποίο ήταν αρκετά διαδεδομένο στην ποίηση της αυτοκρατορικής εποχής και για τον λόγο αυτόν δεν θα μπορούσε να λείπει από το οβιδιανό έργο.²³ Επιπροσθέτως, καθοριστικής σημασίας και ιδιαίτερα ενισχυτικό της επιχειρηματολογίας περί του συσχετισμού του Ηρακλή με τον Αύγουστο αποτελεί η χρήση του επιθέτου *augustus* (*Met.* 9.270: *et augusta fieri gravitate verendus*). Η συγκεκριμένη φράση συνδέει σε μεγάλο βαθμό τον νέο θεό με τον Αύγουστο σε τέτοιο βαθμό που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και για τον ίδιο τον Αύγουστο, καθώς το *augustus* προσδιορίζει την *gravitas* που αποτελεί μία από τις βασικές ρωμαϊκές αρχές και αξίες.

Παρόλο που τόσο στο οβιδιανό όσο και στο βιργιλιανό έργο, ο Ηρακλής παρουσιάζεται να συνδέεται με τον Αύγουστο, η σχέση του Μάρκου Αντώνιου με τον προαναφερθέντα ήρωα είναι αδιαμφισβήτητη, καθώς ο ίδιος ο Μάρκος Αντώνιος

---

²¹ Casali (1995) 506.

²² Πέρα από τις οβιδιανές *Μεταμορφώσεις*, η σύνδεση του Οβιδίου με τον Αύγουστο είναι εμφανής και στην βιργιλιανή *Αινειάδα*, όπου ο ποιητής στοχεύει στον έπαινο του *princeps* μέσω των προγόνων του (δηλ. μέσω του Ηρακλή). Ο έπαινος ενός ηγέτη μέσω των προγόνων του είναι ένα μοτίβο αρκετά διαδεδομένο στην επική ποίηση, ήδη από την εποχή του Ομήρου (*imitatio*). Βέβαια, στο συγκεκριμένο σημείο πρέπει να αναφερθεί ότι ο Ηρακλής δεν αποτελούσε στην πραγματικότητα πρόγονο του Αυγούστου, παρόλο που παρουσιάζεται ως αυγούστειο σύμβολο. Βλ. Hekster (2004) 240. Ο Αινείας και ο Αύγουστος επιστρέφουν θριαμβευτές στη Ρώμη, όπως ακριβώς και ο Ηρακλής. Βλ. Hekster (2004) 239.

²³ Ο Οβίδιος, βέβαια, παρουσιάζει τους θεούς –μεταξύ αυτών και τον Ηρακλή– με μία ελαφρότητα, κάτι το οποίο δεν συνάδει με την προσπάθεια του Αυγούστου για αναβίωση της παλιάς εξέχουσας θέσης της θρησκείας στη ζωή των Ρωμαίων. Παρ' όλα αυτά δεν βρίσκει απέναντί του τον Αύγουστο, καθώς η λατρεία του Ηρακλή είχε τόσο στέρεες βάσεις στην ρωμαϊκή κοινωνία, που δεν χρειαζόταν καμία κίνηση αναβίωσής της.

θεωρούσε τον εαυτό του απόγονό του.²⁴ Οι αναφορές στην παραπάνω σύνδεση άρχισαν να περιορίζονται μετά την ήττα του από τον Οκταβιανό Αύγουστο στο Άκτιο.²⁵ Σύμφωνα με κάποιες ερμηνείες, μάλιστα, μία εικόνα που έχει βρεθεί στο ναό του Παλατίνου Απόλλωνα και αποτυπώνει την μάχη Ηρακλή-Απόλλωνα συμβολίζει την μάχη του Μάρκου Αντωνίου με τον Οκταβιανό Αύγουστο στο Άκτιο. Με βάση την παραπάνω παρατήρηση, μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι η σύνδεση του Μάρκου Αντωνίου με τον εν λόγω ήρωα άρχισε να εκλείπει, λόγω της ήττας του. Πλέον *princeps* είναι ο Οκταβιανός Αύγουστος, ο οποίος άρχισε σταδιακά να ταυτίζεται με τον Ηρακλή στην λατινική λογοτεχνική παράδοση.²⁶

Το μοτίβο της αποθέωσης, του οποίου για πρώτη φορά κάνει εκτεταμένη χρήση ο Οβίδιος στο επεισόδιο του Ηρακλή, εγκαινιάζει μια σειρά από αναφορές σε αυτό –αποθέωση του Ρωμύλου, του Αινεία και του Ιούλιου Καίσαρα– στα επόμενα βιβλία των *Μεταμορφώσεων*. Ο τρόπος παρουσίασης της μορφής του Ηρακλή –

---

²⁴ Η σύνδεση του Μάρκου Αντωνίου με τον Ηρακλή φαίνεται και σε ένα απόσπασμα του Πλούταρχου, όπου ο Μάρκος Αντώνιος κατά την περιγραφή του αντιδιαστέλλεται με τον Ηρακλή (*Αντων. Προσῆν δὲ καὶ μορφῆς ἑλευθέριον ἀξίωμα, καὶ πάγων τις οὐκ ἀγεννῆς καὶ πλάτος μετώπου καὶ γρουπότης μυκτῆρος ἐδόκει τοῖς γραφομένοις καὶ πλαττομένοις* [2] Ἡρακλέους προσώποις ἐμφερὲς ἔχειν τὸ ἀρρενωπόν. ἦν δὲ καὶ λόγος παλαιὸς Ἡρακλείδας εἶναι τοὺς Ἀντωνίους, [3] ἀπ' Ἀντωνος παιδὸς Ἡρακλέους γεγονότας. καὶ τοῦτον ᾤετο τὸν λόγον τῆ τε μορφῆς τοῦ σώματος ὡσπερ εἴρηται καὶ τῆ στολῆς βεβαιούν· αἰεὶ γὰρ ὅτε μέλλοι πλείοσιν ὀρᾶσθαι, χιτῶνα εἰς μηρὸν ἔζωστο καὶ μάχαιρα μεγάλη [4] παρηρτητο, καὶ σάγος περιέκειτο τῶν στερεῶν. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ τοῖς ἄλλοις φορτικὰ δοκοῦντα, μεγαλαυχία καὶ σκῶμμα καὶ κῶθων ἐμφανῆς καὶ καθίσει παρὰ τὸν ἐσθίοντα καὶ φαγεῖν ἐπιστάντα τραπέζῃ στρατιωτικῇ, θαυμαστὸν ὅσον εὐνοίας καὶ πόθου πρὸς αὐτὸν ἐνεποίει [5] τοῖς στρατιώταις. ἦν δὲ που καὶ τὸ ἐρωτικὸν οὐκ ἀναφρόδιτον, ἀλλὰ καὶ τούτῳ πολλοὺς ἐδημαγῶγει, συμπράττων τε τοῖς ἐρῶσι καὶ σκωπτόμενος οὐκ ἀηδῶς εἰς [6] τοὺς ἰδίους ἔρωτας. ἢ δ' ἑλευθεριότης καὶ τὸ μηδὲν ὀλίγη χειρὶ μηδὲ φειδομένη χαρίζεσθαι στρατιώταις καὶ φίλοις ἀρχὴν τε λαμπρὰν ἐπὶ τὸ ἰσχύειν αὐτῷ παρέσχε, καὶ μεγάλου γενομένου τῆν δύναμιν ἐπὶ πλείον ἐπῆρεν, [7] ἐκ μυρίων ἄλλων ἀμαρτημάτων ἀνατρεπομένην. ἐν δὲ τι τοῦ μεγαλοδώρου παράδειγμα διηγήσομαι. τῶν φίλων τινὶ μυριάδας ἐκέλευσε πέντε καὶ εἴκοσι δοθῆναι· τοῦτο [8] Ῥωμαῖοι δεκίης καλοῦσι. τοῦ δ' ἐπιτρόπου θαυμάσαντος, καὶ ἵνα δείξῃ τὸ πλῆθος αὐτῷ καταβαλόντος ἐν μέσῳ [9] τὸ ἀργύριον, ἠρώτησε παριῶν ὃ τι δὴ τοῦτ' εἶη. τοῦ δ' ἐπιτρόπου φήσαντος ὡς ὁ κελεύσειε δοθῆναι, συμβαλὼν αὐτοῦ τὴν κακοήθειαν ὁ Ἀντώνιος "ἐγὼ πλείον ᾤμην" ἔφη "τὸ δεκίης εἶναι· τοῦτο δὲ μικρὸν ἐστίν· ὥστ' ἄλλο πρόσθεσ αὐτῷ τοσοῦτον."

²⁵ Hekster (2004) 237.

²⁶ Οι αὐγούστειοι ποιητές ταύτιζαν τον *princeps* με τον Ηρακλή. Ήταν αρκετά διαδεδομένος τόπος να ταυτίζονται οι ηγέτες με ήρωες και θεούς. Βλ. Hekster (2004) 237. Ο Οράτιος, μάλιστα, στην διάσημη επιστολή του Αὐγούστου (12 π.Χ.), συνδέει τον Αύγουστο με τους πιο γνωστούς Έλληνες και Ρωμαίους ήρωες (*Epist.* 2.1.15-7).

συγκεκριμένα της αποθέωσής του— από τον Οβίδιο φαίνεται να παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με την φιγούρα του ήρωα, όπως αυτή περιγράφεται τόσο από τον Σενέκα τον νεότερο όσο και από τον Κικέρωνα, οι οποίοι αδιαμφισβήτητα συνδέονται με την στωική φιλοσοφία. Γι' αυτούς, όπως και για την στωική φιλοσοφία, ο Ηρακλής θεωρείται ως ιδανικό πρότυπο λόγω της μεγάλης προσφοράς του στο ανθρώπινο γένος και της τελικής αποθέωσής του, η οποία επήλθε ως αποτέλεσμα της ανθρώπινης ευγνωμοσύνης προς τον εν λόγω ήρωα για ολόκληρο το έργο του (Cic. *De off.* 3.25: *quem hominum fama beneficiorum memor, in concilio caelestium collocavit*).²⁷ Σύμφωνα με τους σχολιαστές των οβιδιανών *Μεταμορφώσεων*, είναι αδιαμφισβήτητη η επιρροή του Λατίνου ποιητή από την στωική φιλοσοφία, γεγονός που φαίνεται σε ολόκληρο το εν λόγω έργο (1.5-88, 15.75-478).²⁸

Το μοτίβο της αποθέωσης αποτελεί ένα από τα συνδετικά στοιχεία μεταξύ Ηρακλή-Αινεία-Αυγούστου και κατ' επέκταση μεταξύ Οβιδίου-Βιργιλίου-Αυγούστου.²⁹ Όπως έχει προαναφερθεί, ο Βιργίλιος προσπαθεί να πλάσει στο πρόσωπο του Αινεία έναν δεύτερο Ηρακλή, ο οποίος—όπως ακριβώς και ο πρώτος—θα συνδέεται στενά με τον Αύγουστο μέσω του μοτίβου της αποθέωσης, αφού στα μάτια του επικού ποιητή ο Αύγουστος είναι ένας δεύτερος Ηρακλής, που έχοντας προσφέρει πολλά στο ανθρώπινο είδος, έχει οδηγηθεί στην αποθέωση. Η βασική τους διαφορά είναι ότι ο Ηρακλής θεοποιήθηκε *post ingenia facta* ενώ ο Αύγουστος είναι ήδη *praesens divus*, καθώς λατρεύεται όντας εν ζωή.³⁰ Προσπαθεί, επομένως, να διεκδικήσει για τον Αινεία ανάλογη θέση με αυτή που κατέχει ο υπό εξέταση ήρωας στην συνείδηση των Ρωμαίων και να καταστήσει και τον δικό του ήρωα ένα αυγούστειο σύμβολο, όπως είναι ο Ηρακλής, του οποίου η φήμη ήταν τόσο μεγάλη, ώστε οι Ρωμαίοι είχαν αρχίσει να πιστεύουν ότι κατάγονται από αυτόν.

---

²⁷ Οι λόγοι της αποθέωσης του Ηρακλή και η λειτουργία του εν λόγω μοτίβου στις οβιδιανές *Μεταμορφώσεις* έχει διαφορετική λειτουργία και στοχοθεσία. Στο έργο του Σενέκα *Oetaeus*, η αποθέωση του ήρωα είναι αποτέλεσμα της αρετής και της ανδρείας του (στ. 1980: *es numen et te mundus aeternum tenet*, 1942-3: *iam virtus mihi in astra et ipsos fecit ad superos iter*). Στις οβιδιανές *Μεταμορφώσεις*, διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην ιστορία του Ηρακλή για την οργάνωση όχι μόνο της συγκεκριμένης ιστορίας, αλλά και ολόκληρου του ποιήματος, καθώς συνδέεται με την έννοια της αθανασίας, που εμφανίζεται στο 15^ο βιβλίο του έργου. Βλ. Stephens (1958) 279.

²⁸ Stephens (1958) 273.

²⁹ Το επεισόδιο της μάχης Ηρακλή-Κάκκου στην βιργιλιανή *Αινειάδα*, στηρίζει ακόμη περισσότερο την σύνδεση Ηρακλή-Αινεία-Αυγούστου, οι οποίοι ταυτίζονται με τους Κάκκο-Τύρνο-Μάρκο Αντώνιο αντιστοίχως. Βλ. Hekster (2004) 239.

³⁰ Galinsky (1972) 106.

Παρά τη μεγάλη της σημασία, η αποθέωση του Ηρακλή στις οβιδιανές *Μεταμορφώσεις* περιγράφεται μέσω της παρομοίωσης του Ηρακλή με φίδι (9.266-70: *utque novus serpens posita cum pelle senecta | luxuriare solet squamaque nitere recenti, | sic, ubi mortales Tiryntius exuit artus, | parte sui meliore viget maiorque videri | coepit et augusta fieri gravitate verendus*), η οποία εκτείνεται σε πέντε μονάχα στίχους.³¹ Ανάλογη παρομοίωση εντοπίζεται και στην βιργιλιανή *Αινειάδα*, αλλά με εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο (5.270-81).³² Η παρομοίωση στο βιργιλιανό κείμενο αναφέρεται πιθανότατα στον Αινεία –κατά τρόπο υπαινικτικό– και την αλλαγή της τύχης του μετά την νύχτα της πτώσης της Τροίας και την νέα του κατάσταση μετά τον χωρισμό του από την Διδώ.³³ Η ιδέα σύγκρισης ενός ανθρώπου με φίδι εντοπίζεται και σε άλλα σημεία της λατινικής λογοτεχνικής παράδοσης, γεγονός που δείχνει ότι ήταν ένας αρκετά συνηθής τόπος.³⁴ Αυτό, όμως, που κάνει ξεχωριστή και σπάνια την χρήση της εν λόγω παρομοίωσης στις *Μεταμορφώσεις* και την *Αινειάδα* είναι η σύγκριση των ηρώων με φίδι κατά την διάρκεια αλλαγής του δέρματός του και όχι απλώς με την μορφή του φιδιού.³⁵ Επίσης, η άποψη περί σύνδεσης των παρομοιώσεων των δύο έργων ενισχύεται από την χρήση της ίδιας λέξης (*serpens*) για την έκφραση της συγκεκριμένης έννοιας, παρόλο που στην λατινική γλώσσα υπάρχουν τέσσερις διαφορετικές λέξεις για την ίδια σημασία (*serpens, drago, anguis, echidna*), γνώστης των οποίων ήταν ο Οβίδιος, καθώς κάνει χρήση όλων τους στο επεισόδιο του Ηρακλή (*Met.* 9. 1-271).³⁶

³¹ Η σύνδεση του Ηρακλή με τον Αύγουστο και η παρομοίωση του ήρωα με φίδι μπορούν να συνδεθούν και ως εξής: Σύμφωνα με τον Σουητώνιο (94.4), ο Ασκληπιιάδης στα *Θεολογούμενα* του αναφέρει ότι η μητέρα του Αύγουστου Άτια είχε μείνει έγκυος από ένα φίδι, το οποίο συνευρέθηκε μαζί της στο ναό του Απόλλωνα (Σουητώνιος Αύγουστος 94 = Asclepiades of Mendes *FGrH* 617 F2 *draconem repente irrepsisse ad eam pauloque post egressum*).

³² Verg. *Aen.* 5.270-81: *saevo e scopulo multa vix arte revulsus | amissis remis atque ordine debilis uno | inrisam sine honore ratem Sergestus agebat. | qualis saepe viae deprensus in aggere serpens, | aerea quem obliquum rota transiit aut gravis ictu | seminecem liquit saxo lacerumque viator; | nequiquam longos fugiens dat corpore tortus | parte ferox ardensque oculis et sibila colla | arduus attollens; pars vulnere clauda retentat | nexantem nodis seque in sua membra plicantem: | tali remigio navis se tarda movebat; | vela facit tamen et velis subit ostia plenis*.

³³ Rose (1982-83) 115.

³⁴ Λουκρ. *DRN* 3.612-4, Βιργ. *G.* 3.437-8. Η μορφή του φιδιού είναι πρόσφορη για παρομοιώσεις και μεταφορές, γεγονός που γίνεται φανερό από την ευρεία διάδοση του συγκεκριμένου μοτίβου. Βλ. Owen (1931) 104.

³⁵ Bömer (1977) 357.

³⁶ Οι παραπάνω λέξεις, παρόλο που συνδέονται με την έννοια του φιδιού δεν έχουν την ίδια ακριβώς σημασία και δεν μπορούν να θεωρηθούν συνώνυμες, καθώς διαφέρουν τόσο ως προς το περιεχόμενο της χρήσης τους, καθώς και από τις λειτουργίες που συνοδεύουν, τις ιδιότητες που κατέχουν και τον ρόλο που διαδραματίζουν. Βλ. Rodriguez-Perez (2010) 30.

Παρά την ευρεία διάδοση και χρήση της παρομοίωσης από τους Λατίνους ποιητές, ο Οβίδιος επιλέγει σκόπιμα να περιγράψει την αποθέωση του Ηρακλή μέσω της συγκεκριμένης παρομοίωσης, καθώς θέλει να δηλώσει με έμμεσο τρόπο ότι είχε υπόψη του το βιργιλιανό κείμενο, από το οποίο φαίνεται να επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό.³⁷ Είναι γνωστή η επιρροή που άσκησε ο επικός ποιητής Βιργίλιος στον Οβίδιο (*aemulatio*), καθώς έχοντας υπόψη του ο Οβίδιος την *Αινειάδα* του Βιργιλίου και προσπαθώντας να δώσει μία απάντηση στο προαναφερθέν έργο με τις *Μεταμορφώσεις* του –χειριζόμενος τις μυθολογικές μορφές με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο– κάνει χρήση του βιργιλιανού λεξιλογίου, το οποίο αποκτά διαφορετική σημασία, καθώς η χρήση του έχει διαφορετική στοχοθεσία στο οβιδιανό έργο.³⁸ Στην προκειμένη περίπτωση δεν πρόκειται για μία απλή λεξιλογική επίδραση, αλλά για μίμηση ενός “μοτίβου”. Ο Βιργίλιος πλάθει τον Αινεία έχοντας ως βάση του το μυθολογικό –ελληνικό και ρωμαϊκό– πρότυπο του Ηρακλή. Την τάση αυτή του Βιργιλίου προσπαθεί να μιμηθεί –κατά τρόπο αντίστροφο– ο Οβίδιος, καθώς πλάθει και αυτός τον ήρωά του έχοντας στο μυαλό του την μορφή του βιργιλιανού Αινεία.

Πέρα από την επιρροή του Οβιδίου από τον Βιργίλιο, η σύνδεση του Ηρακλή με την μορφή του φιδιού, η οποία είναι γνωστή από την μυθολογική παράδοση, τονίζεται –εκτός από την προαναφερθείσα παρομοίωση– σε ολόκληρο το επεισόδιο των *Μεταμορφώσεων* (9.1-272) και δηλώνει κατά τρόπο υπαινικτικό την αξιοποίηση της ήδη υπάρχουσας παράδοσης από τον Οβίδιο, ο οποίος ήταν βαθύς γνώστης της.³⁹ Παρ’ όλα αυτά ο Λατίνος ποιητής –έχοντας ως στόχο του την πρωτοτυπία– επιλέγει να δώσει έμφαση σε αυτές τις περιπέτειες του ήρωα που εξυπηρετούν τον σκοπό του. Καταρχάς, ο Ηρακλής αναφέρεται ο ίδιος –κατά την διάρκεια της πάλης του με τον Αχελώο (*Met.* 9.1-96)⁴⁰ – σε δύο περιπτώσεις εξόντωσης φιδιών (*Met.* 9.67-76:

---

³⁷ Η παρομοίωση (*similitudo*) και η μεταφορά (*translatio*) είναι σχήματα λόγου, τα οποία αφενός ελκύουν το μάτι και την φαντασία (Λόγγ. *Περί Ύψους* 32.6: *μεγάλοι τε φύσιν εἰσὶν αἱ τροπικαί, καὶ ὑψηλοποιὸν αἱ μεταφοραί*) και αφετέρου θεωρούνται στοιχεία σύμφυτα στην λατινική γλώσσα.³⁷ Για τον λόγο αυτόν απαντούν στην πλειοψηφία των Λατίνων ποιητών, μέσα στους οποίους συγκαταλέγεται τόσο ο Οβίδιος όσο και ο Βιργίλιος.

³⁸ Η παραπάνω τάση του Οβιδίου μπορεί να ενισχυθεί και από την αλληγορική σημασία του μοτίβου της αποθέωσης στην ποίησή του, καθώς χρησιμοποιεί ακριβώς την ίδια έκφραση τόσο στο επεισόδιο της αποθέωσης του Ηρακλή όσο και στην «αποθέωση» της ποίησής του. Βλ. Simpson (2008) 351.

³⁹ Στη λογοτεχνική και μυθολογική παράδοση υπάρχουν αρκετοί ήρωες –μεταξύ των οποίων και ο Ηρακλής– οι οποίοι συνδέονται με το φίδι, καθώς λειτουργούν ως αφέντες και εξολοθρευτές τους.

⁴⁰ Το εν λόγω επεισόδιο αναφέρεται και από τον Σοφοκλή στο έργο του *Τραχίνιαι* (στ. 9-27), όπου η μάχη με τον Αχελώο περιγράφεται συνοπτικά με δύο στίχους (στ. 19-20), καθώς ο Σοφοκλής δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε όσα προηγούνται αυτής της πάλης, καθώς θεωρεί ότι τα συναισθήματα της

'cunarum labor est angues superare mearum' | dixit, 'et ut vincas alios, Acheloe, dracones, | pars quota Lernaee serpens eris unus echidnae? | vulneribus fecunda suis erat illa, nec ullum | de comitum numero caput est inpune recisum, | quin gemino cervix herede valentior esset. | hanc ego ramosam natis e caede colubris | crescentemque malo domui domitamque reclusi | quid fore te credis, falsum qui versus in anguem | arma aliena moves, quem forma precaria celat) με αφορμή την μεταμόρφωση του Αχελώου σε φίδι, η οποία έλαβε χώρα με στόχο την αποφυγή του χτυπήματος του Ηρακλή (*Met.* 9.62-5: *inferior virtute meas devertor ad artes | elaborque viro longum formatus in anguem. | qui postquam flexos sinuavi corpus in orbes | cumque fero movi linguam stridore bisulcam*).⁴¹ Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο Οβίδιος, στις *Μεταμορφώσεις* του, παρουσιάζει την ιστορία του Ηρακλή, προσπαθώντας να πρωτοτυπήσει και να υπερτονίσει την μορφή του φιδιού. Για τον λόγο αυτόν υποδηλώνει ότι ο θάνατος του Ηρακλή είναι αποτέλεσμα της εκδικητικότητας του τέρατος και όχι της εκδικητικής διάθεσης του Νέσσου, καθιστώντας με τον τρόπο αυτόν υπεύθυνη για το θάνατό του, κατά κύριο λόγο, την Λερναία Ύδρα.⁴² Η μόνη του λύτρωση από τον πόνο που νιώθει λόγω του

Δηιάνειρας, κατά την διάρκεια της μάχης, έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα και σημασία. Στον αντίποδα αυτού βρίσκεται ο Οβίδιος, ο οποίος αφιερώνει το μεγαλύτερο κομμάτι της συγκεκριμένης ιστορίας στην ίδια την μάχη των δύο αντρών, δίνοντάς της με αυτόν τον τρόπο επικό χαρακτήρα.

⁴¹ Η μεταμόρφωση του Αχελώου σε φίδι δεν είναι τυχαία, καθώς η μορφή του φιδιού συνδεόταν, στις χώρες της Ανατολής, πέρα από την γη με το στοιχείο του νερού και τους θαλάσσιους θεούς. Τα φίδια αποτελούσαν πολύ συχνά τους φύλακες ποταμών και πηγών. Η σύνδεσή τους αυτή με τις πηγές και το νερό βασίζεται σε μια παράδοση, σύμφωνα με την οποία το νησί της Τήνου είχε δύο διαφορετικά ονόματα: *Όφιοῦσα* και *Υδροῦσα*. Βλ. Ogden (2013) 166.

Ο Αχελώος θεοορίζεται ο πιο εξέχων από τους θαλάσσιους θεούς και η λατρεία του είχε πανελλήνιο χαρακτήρα. Επίσης, για τους περισσότερους λαούς, το νερό –ποτάμι, θάλασσα, πηγή– είχε θεϊκό χαρακτήρα, καθώς αποτελεί την βασική προϋπόθεση ζωής. Η σύνδεση του φιδιού με το νερό βασίζεται τόσο στις κινήσεις του όσο και στο εξαιρετικά αστραφερό δέρμα του. Βλ. Küster (1913) 154-5. Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι και η Λερναία Ύδρα, την οποία εξόντωσε ο Ηρακλής σε έναν από τους άθλους του, συνδεόταν με το νερό –όπως δηλώνει το όνομά της– καθώς κατοικούσε, σύμφωνα με την μυθολογική παράδοση, σε έναν βαλτότοπο έλος. Το συγκεκριμένο φίδι, μάλιστα, συνδεόταν στενά με την πηγή της Αμυμώνης, ενώ η στενή του σχέση με το νερό δηλώνεται και από το ίδιο του το όνομα. Βλ. Ogden (2013) 169. Επιπλέον, το φίδι λατρευόταν σε όλη την επικράτεια της Ελλάδας και συνδέεται με το Ολυμπιακό πάνθεο. Βλ. Davis (1953) 83.

Η εν λόγω μεταμόρφωση απαντά αφενός στην τραγωδία του Σοφοκλή *Τραχίνιαι* (στ. 10-14) και αφετέρου στην αναπαράστασή της σε αθηναϊκούς μελανόμορφους κρατήρες της αρχαϊκής περιόδου, γεγονός που δηλώνει την ευρεία διάδοσή της. Φυσικά η εκδοχή αναπαράστασης του Αχελώου με μορφή φιδιού είναι σπανιότερη σε σχέση με τις άλλες (μεταμόρφωση σε ταύρο και βόδι). Βλ. Easterling (1982) 73-4.

⁴² Galinsky (1972) 100. Στην 9^η επιστολή των οβιδιανών *Ηρωίδων*, η Δηιάνειρα λίγο πριν πληροφορηθεί τον θάνατο του συζύγου της, παραθέτει συνοπτικά –μέσα σε πέντε μόλις στίχους– τη μάχη του Ηρακλή με τον Αχελώο και το Νέσσο (9.137-42: *me quam cum multis, sed me sine crimine*

δηλητηρίου, το οποίο ήταν στον χιτώνα, τον οποίο η ανυποψίαστη Δηιάνειρα του έδωσε να φορέσει, είναι η πυρά, η οποία αποτέλεσε τον τρόπο με τον οποίο ο Ηρακλής κατάφερε να εξοντώσει την Λερναία Ύδρα.⁴³

Παρατηρείται ότι ο Λατίνος ποιητής χρησιμοποιεί τέσσερις διαφορετικές λέξεις για να εκφράσει την έννοια του φιδιού σε ολόκληρο το επεισόδιο (*serpens, drago, anguis, echidna*). Όταν αναφέρεται στην μεταμόρφωση του Αχελώου, επιλέγει την ίδια λέξη (*serpens*) που αργότερα θα χρησιμοποιήσει στην παρομοίωση του Ηρακλή με φίδι. Η προαναφερθείσα επιλογή δεν είναι τυχαία, καθώς ο Οβίδιος δίνει, ως γνωστόν, ιδιαίτερη βαρύτητα στην επιλογή του λεξιλογίου του. Ο πιθανός στόχος του Λατίνου ποιητή είναι διπλός: Αφενός να ταυτίσει την μορφή του ποτάμιου θεού με αυτήν του κεντρικού ήρωα του επεισοδίου και αφετέρου να αντιπαραθέσει τους δύο ήρωες με την τερατώδη μορφή της Λερναίας Ύδρας, από την οποία επιθυμεί να τους διαχωρίσει. Όσον αφορά στον πρώτο στόχο αποτελεί υπαινιγμό αφενός της δεινής θέσης και των δύο την στιγμή εκείνη και αφετέρου της εναλλαγής θύτη-θύματος, γεγονός που δίνει μία ειρωνική χροιά στην επιλογή της συγκεκριμένης λέξης.⁴⁴ Όσον αφορά στον δεύτερο στόχο, ο Οβίδιος επιθυμεί να διαφοροποιήσει τον Ηρακλή και τον Αχελώο από την Λερναία Ύδρα, καθώς στην αντίληψη των ανθρώπων η μορφή του φιδιού σχετίζεται και συνδέεται με εκδικητικές και εχθρικές τάσεις και μορφές, όπως ήταν αυτή της Λερναίας Ύδρας, με την οποία ο Ηρακλής – παρά την παρομοίωσή του με φίδι – δεν ταυτίζεται.⁴⁵ Για τον λόγο αυτόν, όταν μιλάει για το τέρας που εξόντωσε ο Ηρακλής χρησιμοποιεί λέξεις περισσότερο αρνητικά φορτισμένες. Αντιθέτως, στην περίπτωση του Αχελώου και του Ηρακλή, ο Οβίδιος οφείλει να είναι προσεκτικός στον τρόπο έκφρασής του, καθώς ο μεν πρώτος είναι ποτάμιος θεός –κατά την μυθολογική παράδοση– και ο δεύτερος αποτελεί αυγούστειο σύμβολο και έχει εξέχουσα θέση τόσο στην ρωμαϊκή θρησκεία και

---

amasti. | ne pigeat, pugnae bis tibi causa fui. | cornua flens sedit ripis Achelous in udis | truncaque limosa tempora mersit aqua; | semivir occubuit in letifero Euneo | Nessus et infecit sanguis equinus aquas). Η αναφορά στις συγκεκριμένες μάχες προετοιμάζουν τον αναγνώστη και την ίδια την Δηιάνειρα γι' αυτό που θα ανακοινωθεί αργότερα, δηλαδή τον θάνατο του Ηρακλή. Στο συγκεκριμένο έργο, βέβαια, μέρος της ευθύνης για τον θάνατο του Ηρακλή καταλογίζεται και στη Δηιάνειρα, με την απελπισία της οποίας κλείνει η επιστολή. Βλ. Bolton (1997) 433. Η ευθύνη της Δηιάνειρας έγκειται στον λόγο για τον οποίο έδωσε τον χιτώνα στον Ηρακλή –αγνοώντας, φυσικά ότι θα τον οδηγούσε στο θάνατο– καθώς με αυτόν πίστευε και ήθελε να τον κρατήσει κοντά της. Βλ. Fulkerson (2005) 109.

⁴³ Ogden (2013) 224.

⁴⁴ Με την επιδίωξη της ταύτισής τους, ο Οβίδιος υπαινίσσεται πιθανότατα τη διαφοροποίηση της μεταμόρφωσης και της θεοποίησης. Βλ. Simpson (2008) 352.

⁴⁵ Eigen (1981) 73.

κοινωνία, όσο και στην ίδια την συνείδηση των πολιτών, που αποτελούν τους αναγνώστες του οβιδιανού έργου.⁴⁶

Οι προαναφερθείσες αναφορές του ήρωα έχουν ως στόχο τους να δηλώσουν την μεγάλη εξοικείωσή του με το φίδι και να προετοιμάσουν τον αναγνώστη για την ταύτισή του με αυτό στο τέλος του επεισοδίου. Είναι γεγονός ότι ο Ηρακλής παρομοιάζεται με φίδι για πρώτη φορά σε ολόκληρη την ελληνική και λατινική λογοτεχνική παράδοση, παρόλο που η σύνδεσή του με αυτό είναι ήδη γνωστή μέσω των περιπετειών του. Ο Οβίδιος γνωρίζοντας την ελληνική μυθολογική παράδοση αναφέρεται σε αυτήν την σχέση –εκτενώς ή μη– σε ολόκληρο το επεισόδιο για να καταλήξει στην παρομοίωση, η οποία τοποθετείται στην κορύφωση της ιστορίας, δηλαδή την αποθέωση του ήρωα.

Η επιλογή αυτή του Οβιδίου προκαλεί έκπληξη στον αναγνώστη, καθώς ο ήρωας κατά την στιγμή που απεκδύεται την θνητή του φύση παραλληλίζεται με φίδι, το οποίο βρίσκεται στο στάδιο αλλαγής δέρματος, παρόλο που το δηλητήριο αυτού αποτελεί την αιτία θανάτου του.⁴⁷ Παρ' όλα αυτά ταυτίζεται με αυτό, καθώς και οι δύο απεκδύονται την παλαιότερη φυσική τους κατάσταση, για να περάσουν σε μια άλλη.⁴⁸ Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για αποθέωση του ήρωα και στην δεύτερη για αναγέννηση του φιδιού. Επιπλέον, τόσο ο Ηρακλής όσο και το φίδι αποτελούνται από δύο υποστάσεις εκ των οποίων η μία φθείρεται (θνητή πλευρά του Ηρακλή –δέρμα φιδιού) χωρίς να καταφέρνει να φθείρει την άλλη, καθώς δίνεται η δυνατότητα και στους δύο να συνεχίσουν να διατηρούν την δεύτερη (θεϊκή πλευρά του Ηρακλή – υπόλοιπο σώμα φιδιού). Η διαφορά τους είναι ότι το φίδι κάποια στιγμή θα χάσει και τις δύο υποστάσεις του, όταν επέλθει ο θάνατος –και οι δύο είναι υλικές– ενώ ο Ηρακλής απεκδυόμενος την θνητή του υπόσταση, διατηρεί ες αεί την θεϊκή. Γι' αυτόν τον λόγο στην πρώτη περίπτωση μιλάμε για αναγέννηση και στην άλλη για θεοποίηση. Επιπλέον, η παρομοίωσή του Ηρακλή με φίδι τη στιγμή της αποθέωσής του συνάδει με την άποψη που ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη, σύμφωνα με την οποία η

⁴⁶ Για τον λόγο αυτόν επιλέγει λέξεις ουδέτερες, καθώς θέλει να αποφύγει πιθανή αρνητική ερμηνεία της παρομοίωσης του Ηρακλή με φίδι. Βλ. Simpson (2008) 351.

⁴⁷ Η αιτία θανάτου του Ηρακλή, όπως την αναφέρει ο Οβίδιος, περιορίζεται στην μορφή της Λερναίας Ύδρας και για τον λόγο αυτόν η έκπληξη του αναγνώστη για την επιλογή του Λατίνου ποιητή αναμένεται ακόμη μεγαλύτερη.

⁴⁸ Εξάλλου το φίδι το οποίο αλλάζει και απεκδύεται το παλιό του δέρμα αποτελεί σύμβολο αναγέννησης και ανανέωσης, όπως δηλώνει και ο Βιργίλιος (G. 3.437, *Aen.* 2.473). Βλ. Walin (2009) 146.

μεταμόρφωση ενός θνητού σε φίδι δηλώνει την ηρωοποίηση και την αθανασία του (Αρτ. Έφ. Όνειρ. 4.79: *δράκοντες οίμην εις ἄνδρας μεταβάλλοντες, ἥρωας σημαίνουσιν, οἱ δὲ εις γυναῖκας, ἡρωίδας*).⁴⁹ Στο συγκεκριμένο σημείο πρέπει να αναφερθεί ότι το φίδι συνδέεται πέρα από την αναγέννηση/μετενσάρκωση και με την θεραπεία του σώματος στις ιστορίες του Ασκληπιού, γεγονός που δικαιολογεί ακόμη περισσότερο την επιλογή του Λατίνου ποιητή.⁵⁰

Η παρομοίωση του Ηρακλή με φίδι μπορεί να αιτιολογηθεί και με άλλους τρόπους. Καταρχάς, το φίδι πέρα από σύμβολο αναγέννησης, ήταν ιερό ζώο στην αρχαία Αθήνα, την οποία προστάτευε ως άγρυπνος φρουρός της πόλης και κατοικούσε στην Ακρόπολη.⁵¹ Ανάλογη λειτουργία είχε και ο Ηρακλής στη Ρώμη, όπου μάλιστα λατρευόταν περισσότερο ως σωτήρας και φύλακας της πόλης (Ηρακλής ο Αποτρόπαιος / Αλεξίκακος / Ιπποκτόνος / Παραστάτης), παρά ως ένας ήρωας με πολεμική διάθεση.⁵² Επομένως, με την εν λόγω παρομοίωση, ο Οβίδιος – έχοντας υπόψη του την εξέχουσα θέση του φιδιού στην Αθήνα– αντικαθιστά κατά τρόπο υπαινικτικό την ελληνική πεποίθηση με την αντίστοιχη ρωμαϊκή.

Συμπερασματικά, η παρομοίωση του Ηρακλή με φίδι έχει κεντρικό ρόλο σε ολόκληρο το επεισόδιο των οβιδιανών *Μεταμορφώσεων*, καθώς η μορφή του συγκεντρώνει στο πρόσωπό της αρκετές –θετικές και αρνητικές– λειτουργίες που σχετίζονται με τον Ηρακλή και τις περιπέτειές του. Από την μία πλευρά το φίδι είναι το μέσο με το οποίο ο Ηρακλής, όταν ήταν ακόμη μέσα στην κούνια του ανέδειξε τις υπερφυσικές του δυνάμεις –με τις οποίες το φίδι είναι στενά συνδεδεμένο⁵³– και την διττή του υπόσταση, θνητή και θεϊκή.⁵⁴ Επιπλέον, μέσω της εξόντωσης της Λερναίας

---

⁴⁹ Κάτι ανάλογο απαντά στον Προπέρτιο (4.8), όπου η Cynthia εμφανίζεται να παρομοιάζεται και να ταυτίζεται με φίδι, μετά τον θάνατό της (4.7). Με τον τρόπο αυτόν, όπως ακριβώς και στην περίπτωση του οβιδιανού Ηρακλή, η νεαρή κοπέλα περνά στην αιωνιότητα, αφού δηλώνεται η νίκη της επί του θανάτου. Βλ. Walin (2009) 137. Το παραπάνω επιβεβαιώνει μία αντίληψη, σύμφωνα με την οποία οι ήρωες ήταν νεκροί άνθρωποι, οι οποίοι μπορούσαν ανά πάσα στιγμή να λάβουν την μορφή του φιδιού. Βλ. Ogden (2013) 249. Εξάλλου ο Ηρακλής περιγράφεται να έχει με το φίδι κοινές ιδιότητες και χαρακτηριστικά, όπως η λάμψη των ματιών και το έντονο –ίσως κάποιες φορές θανάσιμο βλέμμα (Θεόκ. 24.88-100, Πίνδ. *Παιαν*).

⁵⁰ Ogden (2013) 24.

⁵¹ Rodriguez-Perez (2010) 29.

⁵² Nicgorski (2005) 100.

⁵³ Ogden (2013) 23.

⁵⁴ Σύμφωνα με την λαϊκή παράδοση, στην πόλη της Αθήνας –λόγω του μύθου του Εριχθόνιου και της αθανασίας/προστασίας που πρόσφεραν σε αυτόν τα φίδια – υπήρχε έθιμο κατά την διάρκεια του 5^{ου} αι.

Ύδρας πρόσφερε σημαντικό έργο και κέρδισε δόξα. Από την άλλη πλευρά το δηλητήριο του φιδιού είναι αυτό που τον βοήθησε να αντιμετωπίσει τον Νέσσο, αλλά ταυτόχρονα είναι το μέσο με το οποίο οδηγήθηκε στον θάνατο. Παρά, όμως, την απώλεια της θνητής του υπόστασης, ο Ηρακλής –εξαιτίας του φιδιού και μέσω της παρομοίωσης με αυτό– φτάνει στην αποθέωση.⁵⁵

π.Χ, σύμφωνα με το οποίο τοποθετούσαν κοντά στα νεογέννητα μωρά χρυσά φίδια. Με μια πρώτη ματιά, η εξόντωση των φιδιών από τον Ηρακλή, ήδη από την κούνια του, έρχεται σε αντίθεση με την παραπάνω παράδοση. Παρ' όλα αυτά τόσο η τελική του αποθέωση, όσο και οι ηρωικές του πράξεις που σχετίζονται με φίδια του έδωσαν –με τρόπο τελείως διαφορετικό από τον συνηθισμένο– την επιζητούμενη αθανασία. Βλ. Rodriguez-Perez (2010) 32.

⁵⁵ Εξάλλου, είναι ευρέως γνωστό ότι το φίδι αποτελούσε κατά την αρχαιότητα σύμβολο με διττή ερμηνεία, καθώς εκπροσωπούσε τόσο την αναγέννηση όσο και τον θάνατο. Βλ. Stephens (1958) 277. Είναι το ζώο που δύσκολα μπορεί να ταξινομηθεί σε συγκεκριμένη κατηγορία μεταξύ των σημαντικών συμβόλων της αρχαιότητας, καθώς δεν μπορεί να λεχθεί με σιγουριά τι ακριβώς συμβολίζει, αφού συνδέεται με εκ διαμέτρου αντίθετες και ασυμβίβαστες μεταξύ τους έννοιες: καλό-κακό, άνδρας-γυναίκα, θάνατος-ζωή, φύση-πολιτισμός. Βλ. Rodriguez-Perez (2010) 38.

Βιβλιογραφία

- Anderson, W.S. (1927), *Ovid's Metamorphoses. Books 6-10*. Oklahoma.
- Bispham, E. & Smith, C. (2000), *Religion in archaic and Republican Rome and Italy*, Edinburgh.
- Bolton, M.C. (1997), "In defence of *Heroides* 9", *Mnemosyne* 50: 424-35.
- Bömer, F. (1977), *P. Ovidius Naso. Metamorphosen*, Heidelberg.
- Casali, S. (1995), "Tragic irony in Ovid, *Heroides* 9 and 11", *CQ* 45 (2): 505-11.
- Easterling, P.E. (1982), *Sophocles. Trachiniai*, Cambridge.
- Davis, S. (1953), "The snake cult in Greece and the oracle of Apollo", *Scientia* 88: 83-6.
- Eigen, M. (1981), "Comments on snake symbolism and mind relation", *AJP* 41(1): 73-9.
- Fulkerson, L. (2005), *The Ovidian Heroides as author. Reading. Writing and community in the Heroides*, Cambridge.
- Galinsky, G. K. (1972), "Hercules Ovidianus (*Metamorphoses* 9,1-272)", *WS* 6: 93-116.
- Guy, B. (2005), "Aspects of the cult of Hercules in central Italy", in Rawlings Z. & Bowden H. (2005), *Herakles and Hercules. Exploring a graeco-roman divinity*, pp. 129-52.
- Hardie, A. (2007), "Juno, Hercules and the Muses at Rome", *AJPh* 128 (4): 551-92.
- Hekster, O.J. (2004), "The constraints of tradition. Depictions of Hercules in Augustus' Reign", in Ruscu L. et al. (2004), *Orbis Antiquus: Studia in Honorem I. Pisonis*, pp. 235-41.
- Kipfel, E.A. (1969), *Untersuchungen zur Briefform der Herakles Ovids*, Bern & Stuttgart.
- Küster, E. (1913), *Die Schlange in der griechischen Kunst und Religion*, Gießen.
- Latte, K. (1960), *Römische Religionsgeschichte*, München.
- Nicgorski, A. (2005), "The magic knot of Herakles. The propaganda of Alexander the great and Tomb II at Vergina", in Rawlings Z. & Bowden H.

- (2005), *Herakles and Hercules. Exploring a graeco-roman divinity*, pp. 97-128.
- Ogden, D. (2013), *Drakon. Dragon, Myth and Serpent Cult in the Greek and Roman Worlds*, Oxford.
  - O' Reilly, M. B. (2003), *Undercurrents in Ovid's Metamorphoses. Hercules, Pygmalion and Myrrha* (Phd Thesis), Glasgow.
  - Owen, S.G. (1931), "Ovid's use of simile", *Class. Rev.* 45: 97-106.
  - Rodriguez-Perez, D. (2010), "He took the Behaviour of the Serpent as a Sign from the Heaven. An approach to Athenian Religion", *Thetis* 16/7: 29-39.
  - Rose, A. (1982-83), "Vergil's Ship-Snake Simile ("Aeneid" 5.270-81)", *CJ* 2: 115-21.
  - Simpson, M. (2008), *The Metamorphoses of Ovid. Translated with an Introduction and Commentary*, Massachusetts.
  - Stafford, E. (2005), "Vice or Virtue? Herakles and the art of allegory", in Rawlings Z. & Bowden H. (2005), *Herakles and Hercules. Exploring a graeco-roman divinity*, pp. 71-96.
  - Stephens, W. C. (1958), "Two Stoic heroes in the *Metamorphoses*: Hercules and Ulysses", in Herescu N. I. (1958), *Ovidiana*, pp. 271-82.
  - Walin, D. (2009), "Cynthia Serpens: A reading of Propertius 4.8", *CJ* 105 (2): 137-51.